

JULIÀ-BERNAT ALART I L'INVENTARI DE LA LLENGUA CATALANA: UN ESTUDI INAJORNABLE¹

Ares CUCURELL
Universitat Autònoma de Barcelona
Mar MASSANELL I MESSALLES
Universitat Autònoma de Barcelona

«Il convenait de rendre hommage à ce travailleur infatigable,
à ce bon citoyen, à cet historien solide et vigoureux»
(Vidal 1896: 88)

1. INTRODUCCIÓ

Qualsevol que estigui avesat a la consulta del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana (DECat)* s'ha trobat, en nombroses ocasions, amb la referència *InvLC (Inventari de la llengua catalana)*, que remet a l'obra lexicogràfica inacabada, i fins avui inèdita, de Julià-Bernat Alart, a qui Coromines professava un gran respecte (*DECat*, «Prefaci»: X):

Escau ací de posar de relleu la importància cabdal que per a la història de la filologia catalana en general, i en particular en l'anàlisi històrica del nostre lèxic, va tenir l'activitat de dos grans savis nostres: Marian Aguiló i Bernat Alart. Les referències a la seva obra lexicogràfica seran contínues, i serà evident que sense ells, i sense la guia de Fabra, una obra com la nostra no hauria pogut néixer. Per sort, l'inventari projectat per Aguiló, i plegat amb un esforç personal enorme, va ser publicat, amb gran cura i saber, fidelíssimament, per P. Fabra i M. de Montoliu. La del gran arxiver, erudit i filòleg rossellonès encara no ha tingut aquesta sort. En certs aspectes és més monòtona, en alguns altres és enormement més rica encara que la del genial mallorquí, i va estar sotmesa al control d'una ciència cartística, pa-

1. Aquest article ha estat en part possible gràcies al finançament rebut pels grups de recerca consolidats de l'AGAUR SGR2014-1328 i SGR2017-1696.

leogràfica i lingüística de perfecte rigor, que trobaria ben pocs iguals en l'erudició europea del seu temps (1824-1880); em cal proclamar que, com a lexicòleg i dialectòleg, els seus coneixements i el seu mètode eren més avançats que els de la majoria dels seus coetanis de Montpeller-Tolosa i fins que els de París. La cura de les seves transcripcions, el seu instint per desenterrar elements valuosos, són extraordinaris.

Coromines, doncs, valorava en gran manera el llegat d'Alart. I no era l'únic. Ja abans Alcover, impulsor i coautor del *Diccionari català-valencià-balear (DCVB)*, havia dispensat grans elogis a l'obra d'aquest arxiver rossellonès, de la qual deia que era «un cabal meravellós que val a pes d'or per l'*Obra del Diccionari*» (Alcover 1915: s. v. *Alart*). No és estrany: l'*Inventari de la llengua catalana*, conegut també amb la denominació abreujada d'*Inventari Alart*, conté milers de fitxes lexicogràfiques, cadascuna dedicada a un mot català, per al qual es recullen documentacions, sovint nombroses, procedents majoritàriament de documents medievals, fruit d'una tasca pulcra, constant i continuada de buidatge d'arxius nord-catalans, feta per un «paléographe habile, érudit profond, travailleur ardent et consciencieux» (Vidal 1896: 87).

Altres filòlegs eminents han remarcat també tant la vàlua de la persona com de l'obra. Així, Gulsoy (1979: 253) considera que Alart és el «primer filòleg-lingüista català». Al seu torn, Colón / Soberanas (1986: 210) expressen que «el fet que el diccionari històric d'Alart hagi romàs inèdit és desolador» i Rico / Solà (1995: 146) n'advoquen per l'edició: «es tracta d'un material molt valuós que algun dia s'haurà d'editar». També Rasico (2002: 380, 383) ha constatat la «importància cabdal per a la història de la llengua catalana» de l'obra lexicogràfica «immensa» d'Alart i es lamenta que els materials inèdits del seu diccionari històric inacabat «no semblen haver cridat l'atenció a gaires investigadors fins avui».

De fet, com relaten Melchor / Casals (2003), al si del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona es va constituir un projecte de recerca amb la vista posada en l'*Inventari Alart*, l'investigador principal del qual era Vicent de Melchor. Després d'un llarg període de negociacions, es va aconseguir d'obtenir-ne una reproducció completa, i se'n va transcriure una desena part de les documentacions.

Un cop extingit el projecte i estrocnada la possibilitat d'una continuació imminent, es va constituir al mateix Departament el Grup de Recerca en Història de la Llengua Catalana de l'Època Contemporània, dirigit per Daniel Casals, que custòdia els materials i en va poder fer avançar la transcripció amb la incorporació d'una estudiant de llicenciatura a través del programa de pràctiques de la titulació. Aquesta circumstància va fer possible la introducció en una base de dades de tots els lemes, seguint fidelment la tria que per a cada cèdula va fer Alart, tot i que més endavant caldrà establir-ne el leuari amb criteris lexicogràfics actuals.

El progrés de la transcripció d'aquests materials inèdits d'Alart va arribar, però, a través del Portal de Lèxico Hispànic del Seminari de Filologia i Informàtica del Departament de Filologia Espanyola de la UAB, gràcies al finançament que el Ministeri de Ciència i Innovació va concedir a aquest projecte i a l'ajut que la Generalitat de Catalunya proporciona al grup de recerca consolidat Grup de Lexicografia i Diacronia, ambdós dirigits per Glòria Claveria. És així com ha estat possible arribar a tenir-ne transcrites prop d'un terç de les documentacions, de moment pendents de revisió.

Disposar d'aquestes primeres transcripcions és el pas previ imprescindible per a encarar l'edició i l'estudi del diccionari històric que Alart no va poder concloure, però per al qual va aplegar una quantitat ingent de documentacions valuosíssimes que convé posar, sense més demora, a l'abast dels estudiosos de la llengua catalana. Amb aquest objectiu, s'ha inscrit una tesi doctoral al Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona.

El treball que ara presentem inclou un petit tast de la riquesa de les cèdules lexicogràfiques d'Alart, per ratificar-ne el valor abans d'emprendre'n la tasca (també ingent) d'editar-les i estudiar-les. Partint d'una mostra aleatòria de cent fitxes, n'hem seleccionat cinc com a exemple de les aportacions diverses que proporcionen (nous lemes, primeres documentacions, noves ubicacions geogràfiques, etc.), amb la intenció de fer evident que l'*Inventari Alart* conté informació lingüística, no recollida en el *DCVB* ni en el *DECat*, que pot resultar molt útil per a l'avenç en el coneixement històric i dialectal de la llengua catalana.

En els apartats següents recordem les dades fonamentals de la biobibliografia d'Alart, presentem l'*Inventari de la llengua catalana* i exposem les aportacions més rellevants de les cinc cèdules d'aquest aplec seleccionades com a mostra, que duen com a encapçalament *ornengos*, *orobi*, *hostin*, *orengat* i *orera*, i per a les quals proposem com a lemes *ornenc*, *orobi*, *ostí*, *aranjat* i *orera*.

2. JULIÀ-BERNAT ALART: DADES BIOBIBLIOGRÀFIQUES²

Julià-Bernat Alart va néixer a Vinçà (el Conflent) l'1 de març de 1824. Va cursar estudis primaris a la seva vila natal i després va prosseguir la instrucció a Perpinyà i, finalment, a Tolosa de Llenguadoc, on va obtenir el batxillerat de lletres el 1843, quan comptava 19 anys d'edat. La necessitat de mantenir-se, alhora que el desig de continuar formant-se —encara que hagués de ser pel seu compte—, el van dur a treballar com a docent en institucions d'educació primària i secundària, una professió en aquells moments mal pagada i socialment poc reconeguda, però que li permetia d'incrementar el seu bagatge cultural, ni que fos de manera autodidacta. Durant deu anys, va exercir en diversos *collèges* escampats pel centre-oest i el sud-oest de França: així, va ser *maître d'études* a Châtellerault (1843-1844), La Rochelle (1844-1848) i Cahors (1848) i, millorant una mica d'estatus, va passar a *règent* a Leitona (1848-1853) i Dacs (1853).

Durant aquest període va esforçar-se a ampliar la seva formació: Vidal (1896: 91) explica que Alart havia reprès «avec ardeur ses études littéraires, se livrant surtout à des

2. Per aproximar-se a la figura d'Alart és fonamental l'extens treball de Pere Vidal titulat «Notice sur la vie et les travaux de Julien-Bernard Alart, ancien Archiviste des Pyrénées-Orientales» (*Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, vol. XXXVII, p. 87-202). Pere Vidal, deixeble i amic d'Alart en el tram final de la vida d'aquest, fou també el seu successor al capdavant dels *Archives Départementales des Pyrénées-Orientales*.

traductions d'auteurs anciens, l'un des exercices les plus sains et les plus profitables auxquels puisse s'adonner un apprenti des lettres». També va proveir-se de coneixements en les ciències auxiliars de la història: paleografia, diplomàtica, arqueologia, filologia, numismàtica, epigrafia i sigil·lografia. Transcorreguts aquests deu anys de dedicació docent i autoformativa, Alart va deixar l'ensenyament i va retornar a Vinçà, amb un sòlid bagatge cultural, però amb la salut afeblida.

Ja en aquell moment, Alart s'havia donat a conèixer com a historiador amb l'opuscle *Quelques chartes et privilèges de Villefranche-de-Conflent* (Leitora: Devillechenous, 1852), que conté també una dissertació sobre el priorat de Marcèvol (el Conflent). Els coneixements adquirits havien despertat en Alart una autèntica vocació per l'estudi del passat, que ell concretava en el seu àmbit geogràfic més proper, i que el va portar a dedicar la vida a la història local. Segons Vidal (1896: 94):

Il pensait que l'histoire du Roussillon en particulier ne peut être écrite que par ses propres enfants, animés comme ils le sont tous, de l'amour de cette petite patrie dont ils savent seuls comprendre les gloires, les libertés, les fortunes et les infortunes, parce qu'ils ont vécu de ses mélodies, de ses passions et de sa vie laborieuse. C'est une âme catalane qui pourra seule découvrir, lire et analyser l'âme de la terre catalane; c'est pourquoi Alart protestait hautement, un jour, contre «une Histoire du Roussillon qui nous viendrait toute faite de Paris».

Aquell mateix 1853, data del retorn a Vinçà, Alart, amb 29 anys, va ingressar a la *Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales* (SASLPO), en el *Bulletin* de la qual va publicar, a partir de llavors, moltes de les seves recerques: la primera, apareguda l'any següent, fou «Apparition des routiers dans le Conflent (1364)» (vol. IX [1854]), basada en documents extrets dels arxius municipal i hospitalari de Vinçà.

La visió positivista que Alart tenia de la història, l'exigència de rigor i precisió en les afirmacions sobre el passat, que havien de ser constatables i contrastables, és a dir, que havien d'assenyar-se en la documentació, el van portar de manera natural a buidar amb zel, paciència, laboriositat i abnegació diversos arxius —començant pel de la seva vila natal de Vinçà, durant les vacances escolars. A més, Alart tenia una concepció àmplia de la noció de document històric, que el va dur a interessar-se pels vestigis arquitectònics i arqueològics medievals de les comarques nord-catalanes: Alart visitava les poblacions per recuperar-ne la documentació custodiada en els arxius i, conduït per les notícies que n'obtenia, es movia pel territori per observar-ne i conèixer-ne els camins, els castells, les esglésies i les ruïnes.³ Vidal (1896: 97), atesa la metodologia positivista d'Alart i el seu respecte escrupolós per atènyer-se als vestigis del passat, documentals o arqueològics, el descriu com «un ouvrier du vrai».

3. De fet, el 1865 Alart va entrar a la *Société française d'archéologie pour la conservation et la description des monuments historiques* i el 1868 va participar en el *Congrès Archéologique de France* que aquesta societat va organitzar a Carcassona, Narbona, Besiers i Perpinyà, en les actes del qual apareixen publicats dos treballs d'Alart (*Congrès archéologique de France, XXXVe session, séances générales tenues à Carcassonne, à Narbonne, à Perpignan et à Béziers 1868 par la Société française d'archéologie pour la conservation et la description des monuments*. Paris: Derache, 1869, p. 195-208 i 234-243).

Aquests anys inicials de la seva producció estaven centrats en estudis sobre la seva comarca natal, el Conflent. Als que ja hem esmentat, s'hi poden afegir «Géographie historique du Conflent» i «Les Trinitaires de Corbiach», apareguts al número X (1856) del *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, al costat d'un tercer estudi d'Alart dedicat al trobador «Béranger de Palazol (1150)». Aviat, però, Alart va eixamplar el seu interès a la resta de comarques nord-catalanes, inclòs el Rosselló, que comptava amb el gran dipòsit documental dels *Archives Départementales des Pyrénées-Orientales*.

L'oportunitat d'atansar-s'hi va sorgir el 1857, quan —gràcies a la recomanació d'un dels degans de la *Société*, Antoni Siau— Alart va ser nomenat *commis d'inspection académique* a la *Préfecture des Pyrénées-Orientales*, situada a Perpinyà. Aquesta feina a l'Administració li va procurar la proximitat desitjada als fons arxivístics de la capital rossellonesa, cosa que es va reflectir de seguida en les publicacions d'Alart: ja el 1858, en el volum XI del *Bulletin*, va publicar «Les patronnes d'Elne» i «Monastère de l'ancien diocèse d'Elne», i en el volum XII, de 1860, «Géographie historique des Pyrénées-Orientales» i «La voie romaine de l'ancien Roussillon».

El desplaçament d'Alart a Perpinyà a causa de la nova feina també es va reflectir en l'inici de les col·laboracions en una publicació periòdica d'aquesta ciutat, el *Journal des Pyrénées-Orientales*, en les columnes del qual la signatura *Alart* va esdevenir freqüent. Volem remarcar que un dels primers treballs que hi va publicar, repartit per diversos números de juliol a octubre de 1858, titulat «Histoire de quelques faux noms roussillonnais», és de caire filològic: Alart hi denuncia la grafia espúria que s'havia generalitzat en topònims rossellonesos com *Bompas*, *Salces*, *l'Ecluse*, *Saint-Jean-Pla-de-Cors*, *Cortsavy*, *Velmanya* i *Le Boulou*, i en proposa documentadament les formes *Bonpas*, *Salses*, *la Cluse*, *Saint-Jean-Pla-de-Corts*, *Cortsavi*, *Vallmanya* i *le Volo*. Vidal (1896: 122) reproduceix una carta que va rebre Alart l'octubre d'aquell any, com a reacció a aquestes primeres col·laboracions a la premsa.

Monsieur,

Vos articles insérés dans le *Journal des Pyrénées-Orientales* peuvent être fort savants, mais ils sont parfaitement ennuyeux. Ils intéressent à peine quelques lecteurs, et dans la presse quotidienne, on écrit pour tous et non pour une imperceptible minorité. En résultat, vos articles sont des réclames qui attirent l'attention sur vous, mais vous savez qu'il ne faut pas en abuser.

J'ai l'honneur de vous saluer,

F. Pilès

23 octobre 1858

Òbviament, atesa la fermesa de caràcter d'Alart —manifestada en les polèmiques a què ens referirem més endavant— i la convicció en la seva tasca, la missiva no va tenir cap efecte i la col·laboració amb el *Journal des Pyrénées-Orientales* es va mantenir durant prop de deu anys. Retornant a la carrera professional d'Alart, la feina de la seva vida li va arribar el 1862, als 38 anys, quan va ser nomenat cap dels *Archives Départementales des Pyrénées-Orientales* com a successor de l'arxiver Salvador Morer, que havia dimitit.

Segons narra Vidal (1896: 119-120), l'inspector general dels arxius de França, Eugène de Rozière, en una visita a Perpinyà mentre Alart era *commis d'inspection académique*, «pu apprécier la compétence d'Alart et ses connaissances au triple point de vue de l'histoire, de la géographie et de la langue du Roussillon» i va quedar impressionat fins al punt de fer les gestions necessàries perquè un treball d'Alart, titulat «Les stils de Villefranche-de-Conflent», aparegués a la *Revue Historique de Droit Français et Étranger* com a tiratge a part del número de març-abril de 1862 (Paris: Auguste Durand); en aquella època justament es va produir la dimissió de l'arxiver Morer, i Alart va obtenir la plaça vacant «surtout grâce à la bienveillante influence de M. de Rozière».

Finalment, doncs, Alart, que amb els seus treballs s'havia començat a guanyar un nom entre les elits culturals nord-catalanes, havia trobat una feina feta a mida de les seves aspiracions de recerca, i s'hi va mantenir fins a la mort. Com expressa Lleó Fabre de Llaro (1880: 378-379)⁴ en la nota fúnebre que va llegir, davant la tomba d'Alart, el dia de les seves exèquies: «là, il fut au milieu de son véritable élément ; il put puiser, à pleines mains, dans nos vieux documents». Durant aquest període d'accés il·limitat a la documentació, Alart va produir alguns dels seus treballs històrics més importants (i en va deixar d'altres de molt ambiciosos inacabats o simplement projectats), sempre amb la vista posada en les comarques nord-catalanes. Segons Vidal (1896: 88), «Il voulait écrire l'histoire vraie de son pays et la rendre populaire, ce qui est, en même temps qu'une conception littéraire, une manière de faire du patriotisme». Val a dir que l'amor per la seva comarca del Conflent i per la resta de terres catalanes del nord, que traspua clarament en tota la seva obra i en els esforços constants que hi va esmerçar, no implica una desafecció cap a la «nació francesa», sinó que més aviat és la seva manera de concretar l'amor a França.

Això pot explicar que el 1864 Alart posés els seus coneixements al servei de l'administració francesa, quan va actuar com a assessor sobre els límits de la frontera que divideix la Cerdanya, per defensar els drets territorials del govern francès enfront de l'espanyol. Així, el juliol de 1864 una comissió francesa i una altra d'espanyola estaven reunides a Baiona: el motiu eren les reclamacions que els plenipotenciaris espanyols feien sobre el territori de Sant Pere de Sedret, que consideraven que havia d'ésser atribuït al municipi de Guils (a la Cerdanya «espanyola») i no al municipi de la Tor de Querol (a la Cerdanya «francesa»), i aportaven diversa documentació medieval que hi donava suport. El general Camille-Antoine Callier, president de la comissió francesa, va adreçar-se al prefecte del *Département des Pyrénées-Orientales*, que va proposar l'assessorament d'Alart. Aquest, segons relata Vidal (1896: 127, 131, 132) amb evident satisfacció, «prit ces documents l'un après l'autre et les soumit à une rigoureuse et impitoyable critique», de manera que «les plénipotentiaires espagnols durent s'incliner devant l'évidence» i «restèrent, à la fin, bouche close». I el biògraf d'Alart conclou, de manera èpica (Vidal 1896: 132):

4. Aquest discurs fúnebre també va ser publicat en fulletons independents de quatre pàgines, amb el títol de *Discours prononcé par M. Fabre de Llaro, membre de la Société Agricole des Pyrénées-Orientales, sur la tombe de M. Bernard Alart, Archiviste des Pyrénées-Orientales, le jeudi 5 février 1880*.

Il existe bien des manières d'être utile à sa patrie : les uns mettent leurs facultés à son service dans la guerre ; les autres dans les sciences et les lettres ; d'autres dans l'administration et la diplomatie ; Alart ne fut ni soldat, ni administrateur, ni diplomate ; cependant, sur le terrain des lettres, de l'administration et de la diplomatie, il rendit d'éminents services. C'est grâce à lui que ce territoire de Cedret resta partie intégrante de la patrie française. J'ai parcouru en tous sens, et en quelques heures, ce modeste repli de terrain de Saint-Pierre ; on en fait vite le tour, sans doute, mais c'est un coin de France qui nous a été conservé grâce à la haute science historique de notre éminent compatriote. Son nom devrait être gravé soit au *Roc de la Quera*, au *Tossal de Ventola* ou sur quelque autre point de ce morceau de territoire qu'il a sauvé de l'annexion étrangère.

Explicat l'episodi d'Alart com a assessor del govern francès, retornem sobre la feina com a arxiver, que va desenvolupar entre 1862, any del seu nomenament, i 1880, any de la seva mort. Catafau / Escudero (2002: 16) remarquen la importància de la tasca d'ordenació dels arxius que Alart va dur a terme durant aquests anys:

va ser l'arxiver més actiu i prolífic del Rosselló, tant des del punt de vista de la classificació dels arxius (fons del patrimoni reial, fons eclesiàstics, fons familiars) per als quals va organitzar els inventaris que encara s'utilitzen avui dia, com des del punt de vista de l'edició de documents antics, publicats molt sovint amb un apartat crític de notes, una introducció i uns aclariments històrics que fan dels seus llibres (pensem en els *Privilèges et Titres* sobretot) una aproximació fonamental per al coneixement de la societat i de la història del Rosselló medieval així com de les seves institucions polítiques i jurídiques.

L'obra esmentada en la citació és *Privilèges et titres relatifs aux franchises, institutions et propriétés communales de Roussillon et de Cerdagne depuis le XIe siècle jusqu'à l'an 1660* (Perpignan: Charles Latrobe, 1878), de la qual va aparèixer només el primer volum dels tres projectats, que abraça fins al 1276, any de la mort del rei Jaume I. Malgrat aquest llibre important, la major part de la producció d'Alart es va publicar en revistes, i a vegades alguns dels seus articles van ser aplegats en tiratges a part.

En aquesta etapa d'arxiver, Alart va continuar la col·laboració al *Journal des Pyrénées-Orientales*, fins al desembre de 1867. En les pàgines d'aquest periòdic Alart va protagonitzar una polèmica amb un altre erudit que es dedicava a la història local, Honorat Pi de Cosprons —que signava *Pi-Roussillon*—, el qual defensava, contràriament a la tesi d'Alart, que havien existit uns ducs de Rosselló, i esgrimia dues cartes de 981 expedides el mateix dia per la cancelleria del rei Lotari, en una de les quals apareix l'expressió «duc du pays de Roussillon» i en l'altra simplement «duc» referides a «Goifred» (=Gausfred I, comte de Rosselló). Alart, tot i que basava la seva feina en el mètode positivista i sustentava totes les seves afirmacions en els documents, sabia que no s'hi podia creure a ulls clucs i que els textos havien d'ésser tractats i interpretats no pas aïlladament, sinó considerant-los com una peça d'un vast i complex conjunt. Per això escriu, sota el títol de «Les faux ducs de Roussillon», en la seva darrera col·laboració al *Journal des Pyrénées-Orientales* (6 i 10 de desembre de 1867):

je déclare sans la moindre hésitation qu'à mes yeux ce mot [=duc] est ici une expression impropre ou une véritable erreur échappée à la Chancellerie du roi Lothaire. Je me figure bien que M. Pi-Roussillon ne sera jamais de mon avis sur ce point, et je souhaite longue vie à ses illusions ; mais, cette chartre isolée pourrait-elle détruire la valeur de tous les autres documents contemporains émanés du roi Louis, père et prédécesseur du roi Lothaire, du pape Jean XIII, des comtes voisins tel que celui de Cerdagne ou du comte Gausfred lui-même ?

D'altra banda, l'Alart arxiver va seguir publicant treballs al *Bulletin de la SASL des P-O*, fins al 1876, entre els quals «La suppression de l'Ordre du Temple en Roussillon» (vol. XV [1867]), «Les d'Armagnac en Roussillon sous Louis XI» (vol. XVII [1868]), «L'hôpital et la commune de la Perche» (vol. XVIII [1870]), «Notes historiques sur la peinture et les peintres roussillonnais» (vol. XIX [1872]), «Jugement inédit de l'an 865 concernant la Ville de Prades» (vol. XX [1873]) i «Documents sur la géographie historique du Roussillon» (vol. XXII [1876]).

En aquest darrer article, que és una continuació d'un que Alart havia publicat al número XII del mateix *Bulletin* setze anys abans, l'arxiver anuncia el projecte d'elaboració d'un *Dictionnaire topographique* que havia de recollir, per a cada topònim, «toutes les mentions qui s'y rapportent puisées dans des documents publiés ou inédits, mais autant que possible contemporains et classés par ordre chronologique, depuis les anciens écrivains grecs ou latins jusqu'à nos jours, de manière à faire connaître l'histoire de chaque lieu et de chaque dénomination». Malauradament, la mort prematura d'Alart, el 1880, va truncar aquest projecte d'estudi toponímic, del qual només en queden materials manuscrits dispersos.

A més, d'ençà de l'arribada a Perpinyà, Alart va anar obrint altres vies de publicació. Així, va col·laborar a l'*Almanach de l'Indépendant* entre 1872 i 1880, on va publicar —per raó del moment polític que vivia França— una sèrie de documents de l'esclat de la Revolució Francesa al Rosselló, sota el títol de «Histoire du département des Pyrénées-Orientales». També va donar-se a conèixer a la *Semaine religieuse du Diocèse de Perpignan*, entre 1876 i 1880, col·laboració que va donar lloc a un tiratge a part d'una sèrie de cartes editades per Alart i recollides amb el nom genèric de *Cartulaire roussillonnais* (Perpignan: Latrobe, 1880). La més perllongada en el temps va ser la contribució a l'almanac *Le Roussillonnais*, en el qual Alart va inserir treballs des de 1859 fins a la seva mort —de fet, la darrera contribució, «Bernard de Corbiach», va aparèixer pòstumament en l'almanac de 1881.

Justament en el marc d'aquesta publicació es va resoldre una polèmica encetada uns anys abans entre Alart i François Campagne, un altre erudit dedicat a la història local. Alart havia publicat en el volum XI del *Bulletin* un article titulat «Les patronnes d'Elne», com hem vist, en el qual defensava que Santa Eulàlia de Mèrida n'era la patrona almenys des del segle IX. Al mateix temps apareixia l'obra de Campagne titulada *Dissertation historique sur sainte Eulalie, patronne d'Elne, suivie d'une notice raisonnée sur la véritable date de l'ancien autel d'argent érigé dans l'église de cette ville* (Perpignan: Tastu, 1858), en la qual defensava que la patrona d'Elna era una altra santa Eulàlia, no pas la de Mèrida. Aquest fet va fer néixer una controvèrsia entre tots dos autors: Campagne va

publicar un *Supplément à la Dissertation historique sur sainte Eulalie, patronne d'Elne* (Perpignan: Tastu, 1863), en què intentava de rebatre els arguments d'Alart, i aquest va ampliar el seu estudi i en va publicar la nova versió a l'almanac *Le Roussillonnais* de 1864, la qual, posteriorment, va aparèixer recollida en el primer dels dos volums de l'obra *Notices historiques sur les communes du Roussillon* (Perpignan: Latrobe, 1868, 1r vol.; 1878, 2n vol.), on s'apleguen la major part de les contribucions d'Alart a les successives edicions anuals d'aquest almanac.

La polèmica entre tots dos autors va ser agra. Alart mostra amb decisió la fermesa i la seguretat que li proporciona el seu mètode de treball positivista, en què tota afirmació se sustenta en l'anàlisi de la documentació, i retreu al seu contrincant asseveracions errònies i fets imaginaris. Segons relata Vidal (1896: 158-160), «Alart fit preuve d'une érudition consommée, d'une critique impitoyablement sévère, tout en se renfermant dans les justes limites qu'il n'est jamais permis à un auteur de dépasser», i Campagne, sentint-se vençut, «cessa d'écrire, ne donna plus signe de vie», no sense abans mostrar-se profundament dolgut: «Les homes judicieux, assurait-il, ont vu avec un sentiment de surprise et de dégoût la manière à la fois indécente et acerbe dont M. Alart a essayé de réfuter l'opuscule que je venais de publier».

A més de les contribucions esmentades, Alart va començar a col·laborar de manera continuada en una altra revista, la *Revue des Langues Romanes*, òrgan de la *Société pour l'étude des langues romanes*, que va ser fundada a Montpeller el 1869 sota l'impuls de Francesc Cambouliu, professor a la *Faculté des Lettres* de Montpeller, autor d'un important *Essai sur l'histoire de la littérature catalane* (Paris: Durand, 1858, 2a ed.) i antic condeixeble d'Alart. Arran de l'entrada a la *Société pour l'étude des langues romanes*, Alart va publicar a la *Revue des Langues Romanes*, entre 1872 i 1879, alguns articles sobre llengua, com «Observations sur la langue du roman de *Blandin de Cornouailles et de Guillot Ardit de Miramar*» (vol. V [1875]), «Le son catalan *ny*» (vol. VII [1876]) i «Études historiques sur quelques particularités de la langue catalane» (vol. XII [1877]), i un reguitzell de textos medievals molt rellevants per al coneixement del català antic a les comarques septentrionals. Poc temps després de la seva mort, alguns van ser aplegats en un tiratge a part amb el títol de *Documents sur la langue catalane des anciens comtés de Roussillon et de Cerdagne* (Paris: Maisonneuve, 1881), que inclou com a annex els «Études historiques et philologiques sur la langue catalane».

Tot i que Alart no va abandonar mai l'interès per la història del seu entorn geogràfic més proper, la lectura de documents antics —base de la seva tasca com a historiador— el va menar a interessar-se també per aquell català en què estaven escrits. Això el va portar, com hem vist, a publicar a la *Revue des Langues Romanes* i també li va obrir la possibilitat d'incloure un estudi —redactat en una carta—, titulat «Du passage de *sz* à *r*, et d'*r* à *sz* en catalan», a la revista *Romania* (vol. IV [1875]), publicada des de 1872 a la capital francesa per dos dels filòlegs més prestigiosos del moment a tot França, Gaston Paris i Paul Meyer, que era el destinatari de la missiva i el que la va fer publicar, amb comentaris elogiosos, a la revista.

Alart, amb la seva entrada en el terreny de la filologia, no només va aportar estudis i documents molt valuosos, sinó també una nítida defensa de la unitat de la llengua catalana, d'una banda, i de la independència del català respecte de l'occità, de l'altra: «Alart

posà les bases científiques per a la classificació del català com a llengua gal·loromànica i per a la unitat de la llengua» (Gallart 2006: 299). Vidal (1896: 171), manllevant parcialment els mots del seu mestre, ho expressa en els termes següents:

Alart démontra que, depuis le ixe siècle jusqu'au xviiie, la langue vulgaire parlée en Catalogne présente les rapports les plus intimes et l'identité la plus complète avec celle du Roussillon et qu'elle se distingue en beaucoup de points des idiomes du Languedoc et du pays de Foix ; il démontra surtout que le catalan est «une véritable langue qui doit être classée parmi les langues *d'oc*, bien qu'il présente à toutes les époques des exemples du *si* affirmatif».

Per evitar temptacions d'una possible interpretació restrictiva d'aquesta identitat (atès que en la citació només s'esmenta Catalunya, però no la resta de països de parla catalana), reproduïm una afirmació procedent d'un esborrany d'una carta de 1858, en la qual Alart escriu que «Le catalan parlé dans le département est un idiome assez uniforme, et il est certain qu'un habitant de Salses serait parfaitement compris, avec son idiome, à Valence ou à Majorque» (Vidal 1896: 173).

Alart, doncs, va contribuir a desenterrar vells documents polsegosos escrits en català, va elaborar estudis lingüístics sobre la llengua medieval, va proclamar fort i clar la unitat de la llengua i va defensar-ne la independència respecte de l'occità. Sens dubte, Alart estimava el català: pot no estimar-se l'objecte d'estudi al qual dediques esforços, sacrificis, penes i treballs? Ara bé, hem de dimensionar aquest amor en la justa mesura. Alart estimava el català com una romanalla del passat, però no el sabia concebre com una eina de present ni de futur. Una carta escrita per Alart i feta pública pel seu biògraf ho expressa clarament. L'anècdota es pot resumir com exposem a continuació. Alart va rebre uns «essais en idiome catalan», escrits per un coterrani que estava malalt i que ocupava les llargues hores de reclusió elaborant «études poétiques», amb la petició que li'n donés el parer. Alart li va respondre amb una carta d'inici amable, en què li lloa la dedicació a «une aussi respectable occupation» i en què declina d'emetre cap opinió sobre el contingut dels escrits, al·legant ignorància en matèria poètica. Arribats en aquest punt, la franquesa d'Alart apareix en tota la seva cruesa:

En ce qui concerne la langue dont vous avez cru devoir vous servir dans vos œuvres, je dois déclarer qu'à mon point de vue le choix ne me paraît pas heureux. Je préfère sans doute, en fait de langue catalane, celle que parlaient nos pères, parce que j'en ai fait une étude exclusivement historique, mais ne croyez pas que j'approuve quelqu'un qui voudrait l'écrire aujourd'hui. J'estime que l'ancien catalan doit rester dans les vieux écrits ou dans les dictionnaires, et le Perpignanais qui voudrait aujourd'hui écrire en catalan devrait employer l'idiome parlé à Perpignan en 1861. Or, je crains que votre langue ne soit pas celle que j'entends tous les jours. Je trouve dans vos vers des expressions et des tournures catalanes qui n'ont plus cours depuis un siècle et plus, et, sans parler des mots purement français, j'y ai reconnu des termes et des tournures gasconnes ou languedociennes que je crois entièrement étrangères au catalan actuel de Perpignan. Je n'insiste pas davantage sur ce point et je termine cette lettre en vous déclarant que, d'après ma manière de voir, notre catalan actuel peut produire des merveilles, à la condition d'être employé à propos et pour des choses que

lui seul peut exprimer. Il ne saurait donc être employé à toutes les sauces. Il convient tout à fait pour des pièces du genre familier...

Malgrat aquesta concepció del català com a llengua en extinció —que potser només feia extensiva als territoris de la Catalunya del Nord— Alart tenia contactes amb el filòleg vilafranquí Manuel Milà i Fontanals, que fou un dels impulsors de la Renaixença a la Catalunya del Sud i un dels defensors de la restauració dels Jocs Florals. Gràcies a l'epistolari de Manuel Milà i Fontanals que va editar Lluís Nicolau d'Olwer, sabem que Alart va adreçar una carta a Milà el 28 d'abril de 1875, com a resposta a una missiva prèvia de Milà no recollida en l'epistolari esmentat,⁵ que va anar seguida de cinc lletres de Milà cap a Alart,⁶ de les quals no apareix tampoc la resposta —tot i que sabem que, almenys, n'hi va haver una.⁷

Milà s'hi adreçava sempre en català, si més no en les cartes editades per D'Olwer. En la primera conservada, de 21 de maig de 1875, declara: «He escrit en un català tal com ha rajat. Si s'enten és lo que basta» (Nicolau, ed. 1932: II, 23). Alart, en l'única lletra reproduïda, va emprar el francès, tot i que va cloure la carta (pensem que probablement a petició de Milà) amb aquest paràgraf en català, amb clars trets morfosintàctics septentrionals⁸ (Nicolau, ed. 1932: II, 19):

Son casi arribat a la fi d'aquest full de paper y encare no son dit a vustè cap paraule rossellonesa. L'espay me falta per dir ne moltes, mes encare n'y aurà prou per li dire que

5. «Mon vénéré et très cher savant : J'ai mille excuses à vous demander pour le retard que j'ai mis à répondre à votre trop bienveillante lettre» (Nicolau, ed. 1932: II, 16).

6. Les dates de les lletres són les següents: 21 de maig de 1875, 7 de juliol de 1875, 18 de gener de 1876, 16 de febrer de 1876 i 16 d'abril de 1877.

7. La carta de Milà datada el 16 de febrer de 1876 comença així: «Estimat amich: Rebí la vostra apreciada del 2 del actual». L'editor fa constar que aquesta «No existeix entre els papers d'En Milà» (Nicolau, ed. 1932: II, 81). En altres ocasions, sembla que Alart no va respondre. Així, la darrera lletra de l'erudit vilafranquí a l'arxiver rossellonès (o almenys la darrera conservada), de 16 d'abril de 1877, comença així: «Estimat amich: Encara que no me ha fet saber lo recibo de alguna cosa que li vaig enviar, no crech qu'estigui enfadat ab mi y penso sols que són ocupacions o altre cosa cualsevol que l'ha fet estar mut tan temps». I acaba amb aquesta postdata: «Espero resposta curta (perquè no tarde tant)» (Nicolau, ed. 1932: II, 122-123). Si hem de jutjar per la carta anterior, la tramesa a què al·ludeix Milà contenia «dos exemplars de la *Necrologia* de Bofarull, una per Mr. Lieutaud de Marsella (del qual no he sabut res molt temps ha), los dos tomos de la Academia que os corresponen, un exemplar dels meus *Trovadores* y un dels *Documentos literarios*. Lo últim és un regalo que vos fa l'Arxiu» (Nicolau, ed. 1932: II, 81). Els «dos tomos de la Academia» remetien a les memòries de la Real Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, de la qual Alart va ser nomenat soci corresponsal el 16 de gener de 1876, segons li comunica el mateix Milà en una missiva de dos dies després (Nicolau, ed. 1932: II, 77).

8. Podem constatar-hi: l'ús d'*ésser* com a auxiliar dels temps compostos en formes de primera persona del singular tant en verbs inacusatius («Son casi arribat») com transitius («no son dit»), la forma plena del pronom clíctic de primera persona del singular («me falta»), la tendència a l'anteposició del clíctic amb les formes verbals en infinitiu («per li dire», «per li desitjar», «y l'assegurar», «de'u dir», però «per dir ne moltes»), la terminació *-i* a la 1a persona del present d'indicatiu («pregui»), les formes verbals *son* (1a persona del sg. del present d'indicatiu del verb *ser*), *dire* (infinitiu, al costat de *dir*) i *porà* (futur del verb *poder*) i l'adverbi *mes* 'però'.

pregui a Déu, per amor, que li dongue, quant més aviat millor, bona salut, per li desitjar tota la felicitat que mereix, y l'assegurar qu'en tot temps porà comptar sobre la regonexensa y perfecta devoció del seu humil servidor y amich (si'm vol permetre de'u dir).

D'aquesta carta escrita per Alart encara no cinc anys abans de la seva mort, en destaca l'admiració que hi expressa per Milà, després de conèixer-lo en un viatge que aquest va fer a Perpinyà, i l'impuls que aquesta circumstància sembla que va produir en l'arxiver nord-català a l'hora de dedicar-se amb més ímpetu als treballs filològics els darrers anys de la seva vida (Nicolau, ed. 1932: II, 18):

Mon bien cher et vénéré savant, permettez-moi de vous dire combien j'ai été heureux de me trouver en rapport avec vous, quoique ce n'ait été, pour ainsi dire, que pour un instant. On ne peut pas vous parler et vous entendre parler sans éprouver pour vous la plus vive sympathie, car vous êtes la bonté personnifiée, et surtout sans ressentir, pour votre profonde science, non seulement de l'estime, comme vous en témoignent tous les savants et érudits de France, mais encore la plus sincère admiration. Pour ma part, pour moi, qui ai pu reconnaître combien vous êtes versé dans les études qui me tiennent à cœur, le sentiment que j'éprouve pour vous ne peut-être exprimé que par le mot d'*admiration* (ne vous en déplaise), et je joins à ce sentiment celui de la reconnaissance pour le véritable service que vous m'avez rendu. Car, je vous le déclare, votre conversation m'a encouragé et poussé d'une manière sans égale vers les études de la langue catalane, où je ne m'étais d'abord engagé que par hasard et tout à fait accidentellement : fortifié par votre exemple et par vos bonnes paroles, il me semble que je me sens capable d'aller plus loin, ou du moins de m'occuper avec plus d'ardeur que je ne l'avais fait jusqu'ici de travaux où, dans le principe, je n'avais guère vu que des questions historiques purement locales.

Fins i tot Alart hi concreta la voluntat d'elaborar un estudi «sur le catalan roussillonnais», que vol que sigui «quelque chose de complet»; i malgrat que és conscient que aquesta tasca «prendra nécessairement un temps assez long», es mostra confiat de poder-la acabar: «je m'en occuperai avec toute la passion que l'on peut porter aux choses de son pays, et j'ai ferme confiance de pouvoir un jour mener mon oeuvre à bon port» (Nicolau, ed. 1932: II, 19). Malauradament, les esperances d'Alart no es van complir: la seva salut va anar empitjorant fins que la mort li va sobrevenir el 3 de febrer de 1880, quan encara no havia complert els 56 anys.⁹

Al llarg de la seva vida, Alart va dur a terme una tasca ingent. Va classificar nombrosíssims fons documentals —tal com li corresponia per la seva feina d'arxiver—, però també va aplegar, va copiar a mà i —quan va ser possible— va editar al *Bulletin de la Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, a la *Revue des Langues Romanes* i en altres publicacions diverses, un sens nombre de documents antics. A

9. El seu deixeble Pere Vidal (1896: 181), que va conèixer Alart el 1876, descriu així l'estat de salut del seu mestre durant els darrers anys de vida: «Déjà atteint du mal qui devait l'emporter trois ans après, il était souvent chagrin, inquiet, exigeant, mais d'une bonté parfaite. Miné, consumé par le travail, il travaillait encore, à l'écart ; "il avait rompu avec l'extérieur", selon le mot de Flaubert, et il s'en allait enveloppé d'une mélancolie vague, d'une tristesse indéfinie qui lui donnaient l'attitude méditative du Sage.»

més, va elaborar estudis d'història local i va emprendre recerques filològiques sobre la llengua dels documents que llegia. La mort prematura li va impedir de completar alguns dels projectes ambiciosos que s'havia proposat de dur a terme —en particular, el diccionari històric que motiva aquest article—, però la feina que va deixar feta Alart, «l'erudit rossellonès més il·lustre del segle XIX des de la perspectiva del valor científic de la seva obra així com de l'envergadura d'aquesta, tant la publicada com la inèdita» (Rasico 2002: 375), és impressionant i mereix no restar en l'oblit.

3. L'INVENTARI ALART

El projecte d'estudi històric del català rossellonès, al qual Alart feia referència en la carta a Milà, va quedar —com hem vist— truncat per la mort prematura de l'arxiver. Malgrat que Alart no va poder ni tan sols iniciar-lo, sí que va deixar una gran quantitat de materials aplegats en forma de fitxes, fruit de les tasques de preparació del seu ambiciós projecte. Vidal (1896: 156), que com a deixeble i successor d'Alart als *Archives Départementales des Pyrénées-Orientales* sabia exactament en quin punt havia quedat la feina, inclou aquesta nota a peu de pàgina en la seva biografia d'Alart:

Alart n'avait laissé que des fiches. C'est M. Pierre Alart, son frère, qui a collé toutes ces fiches sur des feuilles de papier, en suivant l'ordre alphabétique. Quand il a fallu inventorier ce recueil de mots, je lui ai donné le titre qu'on vient de lire [= *Dictionnaire historique de la langue catalane*]. Alart, prend pour chaque nom, les exemples dans les documents transcrits dans le *Cartulaire* et renvoie au volume. Malheureusement ces renvois sont très souvent fautifs ; la traduction des mots ou des phrases n'est presque jamais donnée.

El *Cartulaire* que apareix en aquesta citació —i que podem anomenar *Cartulari manuscrit* per tal d'evitar la possible confusió amb la publicació *Cartulaire roussillonnais* esmentada anteriorment— és una col·lecció de 56 volums manuscrits, inèdits,¹⁰ cadascun d'unes 600 pàgines, en els quals Alart va copiar, íntegrament o parcialment, una quantitat ingent de documents medievals. L'arxiver que el va succeir calcula que el *Cartulari manuscrit* comprèn uns dos-cents mil textos, dels quals cent seixanta mil són còpies de documents custodiats en els *Archives Départementales des Pyrénées-Orientales* o bé en altres arxius públics del Rosselló, com l'arxiu hospitalari d'Illa o els municipals de Bulatnera i Cotlliure. Els altres quaranta mil, segons declara Alart mateix en un esborrany de missiva al *Ministère de l'Instruction Publique*, són còpies de documents que estan en mans privades (Vidal 1896: 200): «Près de 40.000 chartes et documents relatifs à l'histoire du Roussillon, allant de la fin du xe siècle à la réunion de cette province à la France, découverts en dehors des dépôts publics, transcrits souvent

10. No són els únics materials inèdits deixats per Alart. La llista completa de volums manuscrits i d'esborranys ocupa les pàgines 200-202 de l'article de Vidal (1896).

en entier et arrachés désormais à la destruction qui les menaçait peut-être dans un avenir prochain.»

Aquest *Cartulari manuscrit* constitueix un immens fons documental pensat per servir de base a diferents obres que Alart havia emprès o projectat, entre les quals l'elenc lexicogràfic inèdit i inacabat que centra el nostre interès i que Pere Vidal anomena *Dictionnaire historique de la langue catalane* en l'estudi biogràfic sobre Alart de 1896, títol que modifica en *Essai de dictionnaire historique de la langue catalane* en un article de 1911 sobre el que retornarem més endavant. És la mateixa col·lecció de cèdules que Coromines, com hem vist en el paràgraf inicial del nostre article, esmenta repetidament en el *DECat* com a *Inventari de la llengua catalana* i que nosaltres anomenem *Inventari Alart*, d'acord amb la denominació difosa pel projecte de recerca que va iniciar-ne l'estudi.

Aquesta col·lecció de fitxes elaborades per Julià-Bernat Alart, que el seu germà Pere va enganxar, seguint l'ordre alfabètic, sobre fulls de paper, es troba avui reunida en 14 volums que duen la signatura «Ms 116» a la *Médiathèque* de Perpinyà. Segons el recompte de Vidal (1896: 202), hi ha 14.711 fitxes; segons la base de dades —pendent de revisar— elaborada a la UAB, les fitxes recollides són 15.661. Sigui com sigui, el nombre final de lemes en diferirà, atès que en ocasions hi ha més d'una fitxa dedicada a un mateix mot, circumstància que pot reflectir-se amb la indicació «suite». Les lletres K, W, Y i Z no compten amb cap cèdula (sí, en canvi, la H i la X, a diferència del que consta en Vidal [1896: 202], tot i que el nombre de fitxes és minso: 7 de la lletra H i 26 de la X).

Cada cèdula lexicogràfica està dedicada a un mot de la llengua catalana, que sovint és un mot comú, però que també pot ser un topònim i, menys freqüentment, un antropònim. No perdem de vista que Alart, a més del projecte d'estudi del rossellonès, havia anunciat la voluntat d'elaborar un diccionari toponímic, els materials per al qual van acabar majoritàriament units als del diccionari històric.¹¹ A la fitxa de cada mot, Alart hi anava reproduint documentacions extretes, majoritàriament, dels dos-cents mil textos que havia copiat en el *Cartulari manuscrit*, tot i que també emprava altres fonts, com veurem.

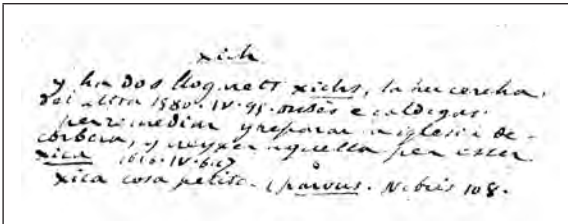
L'encapçalament de cada fitxa conté el lema, que pot presentar-se sota una forma única o bé amb diverses variants, separades per comes o —sovint— sense, i que pot anar acompanyat per la traducció al francès (a vegades seguida d'un interrogant), per l'etimologia o per alguna indicació de caire gramatical, tot i que aquesta mena de complements informatius són molt rars, especialment els dos darrers. En posem com a mostra els encapçalaments de les fitxes de la lletra H, dedicades majoritàriament a partícules de valor gramatical, i les de la lletra X, on es troben substantius, verbs i adjectius.

11. Vidal (1896: 155-156) aclareix que, malgrat que «on a souvent cru qu'Alart avait réellement laissé en manuscrit un *Dictionnaire topographique*», en realitat només n'havia deixat alguns elements dispersos: «On les trouvera dans les tables qui terminent les trois premiers volumes du *Cartulaire*, ainsi que dans quelques cahiers que j'ai fait réunir en deux volumes sous le titre de *Noms de lieu du Roussillon* et, surtout, dans le *Dictionnaire historique de la langue catalane*.»

Encapçalament				
Lema	[continuació?]	Traducció	Etimologia	Categoria gramatical
<i>(hi), i</i>		<i>et</i>		<i>conjunction</i>
<i>hi</i>		<i>y</i>		
<i>hic</i>				
<i>hich</i>	<i>suite</i>			
<i>hoc ho</i>				
<i>hom</i>		<i>on</i>		
<i>hon, on, un</i>			<i>UNDE</i>	

Encapçalament				
Lema	[continuació?]	Traducció	Etimologia	Categoria gramatical
<i>xamara</i>		<i>simarre</i>		
<i>xamarreta</i>				
<i>xambrana</i>				
<i>xambriu</i>		<i>chambery?</i>		
<i>xandiller</i>				
<i>xandre xantre</i>		<i>chantre</i>		
<i>xarrar</i>				
<i>xelandrin</i>				
<i>xeric</i>				
<i>xexell</i>				
<i>xich</i>				
<i>xich</i>	(sí, sense indicació)			
<i>xicoyra</i>				
<i>xima</i>				
<i>ximanella</i>				
<i>xiot</i>				
<i>xeravia xirevia</i> <i>xerevia</i>				
<i>xirigot xerigot</i>				
<i>xiringa xeringa</i>				
<i>xiular</i>				
<i>xiulet</i>				
<i>xixanta</i>				
<i>xixet</i>				
<i>xopa</i>		<i>jupe</i>		
<i>xuclar xucar</i>		<i>sucer</i>		
<i>xuta (xot)</i>				

Notem que hi ha dues fitxes amb un mateix lema, *xich*, que remetent ambdues a l'adjectiu *xic* 'petit'. N'ofereim la transcripció, com a mostra de l'estructura de les cèdules lexicogràfiques d'Alart, en les quals —sota de l'encapçalament que acabem de descriure— es reproduïxen citacions del mot en qüestió, majoritàriament documentals, datades amb l'any. Quant a la fitxació temporal dels documents emprats, recordem la que va establir el mateix Alart per als textos que copiava en el *Cartulari*: «de la fin du xe siècle à la réunion de cette province à la France», és a dir, dels orígens de la llengua fins al Tractat dels Pirineus (1659) i la Conferència de Ceret (1660), que suposaven la cessió a França del comtat del Rosselló (amb el Conflent, el Vallespir i el Capcir) i de trenta-tres pobles del comtat de la Cerdanya.

 <p><i>xich</i> y ha dos llogarets <u>xichs</u>, la hu cerca del altra 1580. iv. 95. onsès e caldegas. per remediare y reparar la iglesia de corbera, y creyzer aquella per esser <u>xica</u> 1616. iv. 647. <u>xica</u> cosa petita. (parvus. Nebrij 108.</p>	<p><i>xich</i> y ha dos llogarets <u>xichs</u>, la hu cerca del altra 1580. iv. 95. onsès e caldegas. per remediare y reparar la iglesia de corbera, y creyzer aquella per esser <u>xica</u> 1616. iv. 647 <u>xica</u> cosa petita (parvus. Nebrij 108.</p>
---	---

En la primera de les cèdules amb el lema *xich*, es recullen tres atestacions del mot, dues de les quals documentals. La primera és «y ha dos llogarets xichs, la hu cerca del altra», va datada (1580) i porta darrere la referència (IV·95) i un aclariment (onsès e caldegas), amb el qual Alart identifica els dos «llogarets xichs» esmentats en la citació, Oncés i Câldegues, a l'Alta Cerdanya. La segona és «per remediare y reparar la iglesia de corbera, y creyzer aquella per esser xica», va datada (1616) i referenciada (IV·647) i porta incorporada la ubicació, Corbera, al Rosselló. La tercera citació, en canvi, prové d'una font lexicogràfica, que s'indica amb l'abreviatura «Nebrij», la qual remet a l'adaptació catalana que Busa va fer, el 1507, del *Diccionario latino-español* o *Lexicon* de Nebrija.

Aquest fet no és inusual: fullejant l'*Inventari* es veu com molt sovint hi ha citacions extretes d'aquesta obra lexicogràfica i, en molt menor mesura, d'una altra: el *Lexique roman* de Raynouard (1838-1844). I també és fàcil de percebre, encara que no sigui el cas d'aquestes dues fitxes de mostra, que l'*Essai* conté un volum no desdenyable d'atestacions que no són documentals, sinó que provenen d'edicions d'obres literàries i historiogràfiques, majoritàriament medievals, consultades a partir d'edicions de la primera època de la Renaixença:¹² obres en vers i en prosa de Ramon Llull; les quatre grans crò-

12. D'algunes en coneixem l'edició gràcies al treball de Vidal (1911): «Obras rimadas de Ramon Llull, escritas en idioma catalan-provenzal, publicadas por primera vez con un artículo biográfico, ilustraciones y variantes. Seguidas de un glosario de voces antiguadas por Gerónimo Rosselló, Palma, imprenta de Pedro José Gelabert, año 1859, in-8º», «Edition Buchon, dans les *Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIIIe siècle*, Paris, Auguste Desrez, 1840. C'est encore la meilleure édition de Desclot que nous possédions», «*Libre intitolat Jardinet de Orats compost de diverses strofes y rims en moltes llengües*. Barcelona, Joan Roca y Bros, 1868. Cette édition est due à F. Pelay Briz. Elle ne contient qu'un fragment du *Jardinet d'Orats*, manuscrit du xve siècle».

niques —de Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner i Pere el Cerimoniós—; creacions de poetes valencians com Fenollar, Escrivà i Vilaespinosa, procedents del primer llibre imprès en català, les *Trobes en lahor de la Verge Maria*, de 1474; i textos literaris i històrics editats per Pròsper de Bofarull, Antoni de Bofarull i Antoni Bergnes de las Casas. També s'hi troba citat el *Cançoner* publicat el 1853 per Milà i Fontanals, amb qui ja hem vist que Alart mantenia correspondència, gràcies a la qual sabem que l'erudit vilafranquí feia trameses d'obres, pròpies i d'altri, a l'arxiver rossellonès (Nicolau, ed. 1932: II, 22):

Os envío la nota de Verdaguer. Com veureu, hi [ha] dos parts (?): la *Biblioteca* y lo *Cançoner*. Lo últim surt molt cart, y alguna de las obretes ja està *épuisée*. Crech que os bastaria adquirir[ir] alguna per mostra, pug és cosa molt bonica. La *Biblioteca* no és cara. // He encarregat al Sr. Verdaguer que fassa venir un Ramon Llull (poesias) per vós. Crech que val 44 rals. // Quant haurà arribat de Mallorca lo Ramon Llull y m'haureu escrit lo que voleu de la *Biblioteca* y del *Cançoner*, jo hi posaré un exemplar dels meus *Trovadores en España* y pot ser de los *Documents* de la Colecció del Arxiu [nota de l'editor: el vol. XIII, que és el títol *Documentos literarios de la antigua lengua catalana*], ahont encara no he pogut anar. Me quedan poch exemplars de los *Trovadores*, y axí, tindrè més gust en feus aquest petit obsequi.

A la segona cèdula dedicada a l'adjectiu *xic*, es recullen sis documentacions. Totes van datades (1351, 1550, 1550, 1550, 1568, 1539) i, malgrat que no segueixen una ordenació cronològica estricta, s'hi aproxima, com és habitual. També van referenciades, amb el mateix sistema que hem vist adés: D·536, VI·538, VI·139, VI·541·542·544 (en aquest cas, l'atestació recull tres fragments: «un cavall de argent xich – grans de coral grossos y xichs – deseset parells de ped[r]es¹³ xiques»), VI·556 i C·529. A més, en dues de les documentacions s'inclou un aclariment: així, la primera apareix localitzada «à Torren» (Torèn, el Conflent) i la darrera es tanca amb la indicació «escrime», que deu ser un aclariment temàtic, atès que en el text s'esmenta una «spasa» i un «bruquer» (*broquer*, en català normatiu), que és un tipus d'escut.

13. La erra entre claudàtors l'hem restituïda nosaltres perquè —almenys en la còpia amb què treballlem— no es veu.

<p style="text-align: center;">xich</p> <p>viii·botas entre grans e <u>chiques</u> 1351·D·536·à Toren</p> <p>Les puntes de la corona, les unes com a flor de lli, les altres mes <u>xiques</u> 1550·VI·538· saltiris de coral xich 1550·VI·139· un cavall de argent <u>xich</u> – grans de coral grosso y <u>xichs</u> – deseset parells de ped[r]es <u>xiques</u> 1550·VI·541·542·544 una creu <u>xiqua</u> ab son peu 1568·VI·556 spasa e bruquer <u>xich</u> 1539·C·529·escrime</p>	<p style="text-align: center;">xich</p> <p>viii·botas entre grans e <u>chiques</u> 1351·D·536·à Toren</p> <p>Les puntes de la corona, les unes com a flor de lli, les altres mes <u>xiques</u> 1550·VI·538· saltiris de coral xich 1550·VI·139· un cavall de argent <u>xich</u> – grans de coral grosso y <u>xichs</u> – deseset parells de ped[r]es <u>xiques</u> 1550·VI·541·542·544 una creu <u>xiqua</u> ab son peu 1568·VI·556 spasa e bruquer <u>xich</u> 1539·C·529·escrime</p>
--	--

Pel que fa a les referències que consten darrere l'any de cada atestació documental, remetem a l'enorme *Cartulari manuscrit* que va deixar Alart i que sabem per Vidal (1896: 200) que s'estructura de la manera següent: «Le recueil comprend deux séries : la première de vingt volumes désignés par les lettres de l'alphabet, de A à Z (I, U, X, V, Y n'ont pas été employées) ; la seconde de trente-trois volumes, désignés par les chiffres romains, de I a XXXIII.» Així doncs, les lletres (C, D, en els exemples de sobre) i les xifres romanes (IV, VI, en les cèdules de mostra) remetem al volum del *Cartulari manuscrit*, mentre que els nombres àrabs (95, 647, 536, 538, 139, 541, 542, 544, 556, 529, en els casos que analitzem) deuen indicar-ne la pàgina. Vidal (1896: 200), però, formula aquest advertiment sobre el *Cartulaire manuscrit*:

La pagination est parfois défectueuse, et il manque de temps en temps des feuillets. Il est probable qu'Alart retirait de son cartulaire manuscrit les documents qu'il avait publiés. Cette mutilation ne s'expliquerait pas si le savant archiviste s'était donné pour mission de laisser un recueil pour les futurs historiens ; il l'aurait d'ailleurs classé avec une certaine méthode ; il faut croire qu'il s'était tout simplement fabriqué un instrument de travail personnel, car lui seul pouvait se reconnaître dans cet immense labyrinthe.

La feina d'arribar a les fonts originals, doncs, es preveu dificultosa. Tanmateix, és fonamental per a disposar —més enllà de la data de les documentacions— d'informació precisa sobre l'origen geogràfic i la tipologia textual dels documents que les han fornides. La riquesa informativa que comportaria arribar a les fonts originals es fa evident en un treball que Vidal va publicar el 1911 en el primer volum de *Ruscino. Revue d'histoire et d'archéologie du Roussillon et des autres pays catalans*, mogut per la «Lletra de convit» amb la qual Mn. Alcover va fer públic el seu projecte d'elaboració d'un gran diccionari de la llengua catalana —el futur *Diccionari català-valencià-balear*—, alhora que demanava la col·laboració de tots per a tirar endavant l'empresa.

Com exposen Casals / Massanell (2003), en aquest article Vidal (1911) reelabora setanta-set fitxes de l'*Inventari Alart*, extretes de la lletra A, i els codis alfanumèrics esdevenen davant els nostres ulls documents precisos (declaracions testimonials, inventaris de béns, ordinations, capbreus, cartes i minutes notarial) i localitats concretes (Bajoles, Cornellà del Bèrcol, Cotlliure, Elna, Illa, Jóc, Molig, Montesquiú d'Albera, Nefiac, Palau del

Vidre, Perpinyà, Sant Llorenç de la Salanca, Sant Nazari, Santa Maria la Mar i Vinçà).

Són sobretot aquestes dades procedents del despullament d'arxius nord-catalans les que confereixen un gran valor a l'aplec d'Alart, tant per l'època reculada de la qual donen testimoni com per l'enfocament historicista amb què l'arxiver rossellonès s'hi va enfrontar. En mots de Gulsoy (1979: 252):

Els diccionaris d'Aguiló i de Balari, recopilats en plena Renaixença, foren destinats a servir de base al diccionari normatiu que s'havia d'escriure, i el criteri que promovia els seus respectius autors essencialment fou inventariar els elements autèntics de la llengua catalana i fer-ne possible la codificació i purificació. Alart, en canvi, essencialment un historiador, s'interessava més aviat per l'estudi històric de la llengua catalana, i feia l'acumulació dels materials amb vista a l'etimologia i a l'evolució fonètica. Així, doncs, es fixa més en variants fonètiques, que documenta tan abundantment com li és possible, i mostra un gran interès per formes del període pre-literari. Ni Balari ni Aguiló no tenen a penes res d'anterior a Ramon Llull, mentre que en Alart abunden els exemples de mots dels segles XI i XII. Per consegüent, la documentació medieval d'Alart en un gran nombre de mots resulta ésser més variada i millor fonamentada que no la d'Aguiló i la de Balari, i fins i tot supera algun cop la del monumental Diccionari d'Alcover i Moll.

4. APORTACIONS DE L'INVENTARI ALART: UNA MÀ D'EXEMPLES

Fins a l'actualitat, l'*Inventari Alart* ha estat poc explotat, malgrat que estudis lèxics puntuals n'han mostrat la utilitat per a localitzar primeres documentacions, ampliar l'abast geoelectal de variants o desfer hàpaxs (Massanell 2002: 386-387). No és estrany, atesa la dificultat d'accés a aquests materials inèdits, el seu caràcter inacabat —amb les imprecisions que necessàriament això comporta— i el repte d'enfrontar-se a una organització de les dades que no estava pensada per a ser-nos útil a nosaltres, sinó al mateix Alart —que bé prou que s'hi devia entendre. Tot i així, els dos grans diccionaris de la llengua històrica i dialectal elaborats durant el segle XX, el *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover / Moll, i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Coromines, van aprofitar, encara que fos de manera minsa —sobretot en el primer cas— la tasca inèdita duta a terme per Alart.

Així, Casals / Massanell (2003) mostren com l'aprofitament de l'*Inventari* en el *DCVB* és ínfim i es restringeix a vint-i-una documentacions, que Alcover / Moll no van obtenir directament dels materials inèdits custodiats a Perpinyà, sinó a través de la reelaboració que en va fer Vidal (1911) en l'article ja esmentat aparegut a *Ruscino*, en el qual sovint va ampliar el context de les atestacions i va detallar-ne tant l'origen geogràfic com el tipus de document d'on s'havien extret. En arribar al *DCVB*, que les incorpora amb la referència *Ruscino*, les documentacions passen per un procés de reelaboració invers: sovint se'n redueix el context i, per mor d'unificar-ne el sistema de referència, es perd precisió tant pel que fa a l'origen geogràfic com a la tipologia textual: així, «ros.» substi-

tueix Elna, Jóc o Sant Llorenç de la Salanca i «doc.» reemplaça «declaració testimonial», «inventari de béns» o «ordinacions». Tanmateix, les citacions triades per Alcover / Moll —corresponents als mots *ablanir, aborar, abordat/-ada, abreviar, absinti, acudir, acúller, adés, afegidura, afrontar, agulla, Trames-Agules* (s. v. 2 *agulla*), *aïna, ajornalar, ajuda, ajuder, ajust, ajustadament, ambdós*— aporten informació valuosa a les entrades respectives: o bé són l'única documentació del lema o d'una de les accepcions, o bé en són l'atestació més antiga, o bé contenen una variant formal nova.

Aquest transvasament mínim i mediatitzat de documentacions de l'*Inventari* cap al *DCVB* contrasta amb l'ús que en va fer el *DECat*, que va ser més intens i directe. Coromines va consultar personalment el cedulari inèdit d'Alart i, segons declara (*DECat*, «Prefaci»: x):

Vaig dedicar bastants mesos a fer-ne copiosos extrets a la biblioteca de Perpinyà, quan la preparació del llibre estava ja molt avançada, i sabia jo prou els punts en què serien útils les seves dades per a la documentació històrica del llibre nostre. Tot això va citat ací amb la sigla *InvLC*, que el qui ens llegeixi veurà reaparèixer a cada pas, aportant complements decisius a la informació aplegada per l'obra, també titànica, dels tres balears Aguiló, Moll i Alcover.

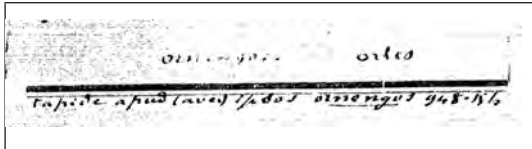
Tot i així, Colón / Soberanas (1986: 210) postulen que, malgrat aquesta afirmació, la part recollida per Coromines no devia ser gaire extensa i posen de manifest l'omissió de diverses documentacions primerenques:

J. Gulsoy (1979: 253) diu que el doctor Joan Coromines ha copiat una gran part de les dades de l'inventari lexicogràfic; i en efecte se'n veu el benefici (cf. *aladroc, alfàbia*, etc.). Amb tot aquesta «gran part» deu ésser més aviat petita quan li han passat per malla atestacions primerenques de *blasó, atzagaia, aturall, aladern*, etc. Això fa suposar que des-graciadament la lexicografia catalana encara no «arribarà per fi a la possessió d'aquesta compilació important del primer filòleg-lingüista català, Julià Bernat Alart» (ibídem).

Com remarquen Casals / Massanell (2002: 65), la declaració de Coromines implica que aquest no va dur a terme un despullament sistemàtic de l'*Inventari*, sinó que l'obra inèdita d'Alart només va ser emprada per a cobrir llacunes en la documentació històrica de determinades entrades del *DECat*, fet que explica que un breu tast permeti descobrir fàcilment materials no aprofitats i, fins i tot, que en les entrades amb la referència *InvLC* les documentacions reportades no siguin les més antigues o les més apropiades entre les que proporciona Alart.

Per donar una mostra concreta de les aportacions que l'*Inventari* pot fer a la informació ja aplegada en el *DCVB* i en el *DECat*, n'hem pres cinc cèdules com a exemple, seleccionades entre una mostra de cent agafada aleatòriament (i que va correspondre a les cent darreres fitxes de la lletra O).

4.1. ORNENC

	<p>ornengos orles tapide apud (avec) ipsos <u>ornengos</u> 948·154</p>
---	--

Aquesta fitxa conté una única documentació, de l'any 948, molt antiga, doncs, i de faïçó llatina, amb la referència 154, ço que ens fa pensar que no deu provenir del *Cartulari*, atès que no en segueix la notació habitual: «tapide apud (avec) ipsos ornengos». L'encapçalament d'Alart coincideix exactament amb la forma documentada, «ornengos», i du com a equivalent francès «orles».

No hem trobat aquesta forma, ni cap de les variants que ens han semblat possibles, en el *DCVB* ni en el *DECat*, fet que suposa que l'*Inventari* aporta una entrada nova respecte d'aquestes dues obres lexicogràfiques. En proposem com a lema *ornenc* i com a significat (potser imprecís) 'ornament'. Ens hi menen tres factors. En primer lloc, l'arrel del mot, que remet a la família de paraules d'*ornar* 'guarnir' (< ll. ORNARE, mat. sign.). En segon lloc, l'aclariment d'Alart: una orla és un adorn longitudinal que segueix —per l'interior i sense tocar-la— la vora d'un objecte (un capitell, un escut, un full, unes estovalles, etc.). En tercer lloc, el breu context de la documentació, «tapide apud ipsos ornengos», que fa pensar en una peça de roba adornada, atès que conté el mot d'origen hel·lènic *tapit*, que podia significar 'cobretaula' o 'catifa', i que va ser emprat en català des dels orígens de la llengua fins al pas del segle xv al xvi, en què es va veure substituït per la variant *tapís*, presa del francès.

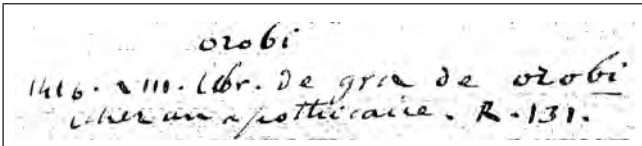
Desviant momentàniament l'atenció cap a aquest mot del context, cal dir que el *DCVB* (s. v.) dona com a primera documentació de *tapit*, en la forma plural *tapitz*, una lleuda de Cotlliure de 1249. El *DECat* (VIII, 299 b, 4-7) l'endarrereix al 1011, atès que localitza la forma llatinitzada *tapido* al Cartulari de Sant Cugat. Amb la informació de la present cèdula, Alart fa que la primera documentació d'aquest mot retrocedeixi fins al 948, aquest cop sota la variant també llatinitzada *tapide*. I si anem a la fitxa corresponent de l'*Inventari*, encapçalada com a «tapit tapitz», encara trobem una documentació més reculada, de l'any 845: «et tapites II· et tualias III· franciscus 845·59».

Tornant a la cèdula «ornengos», semblaria en aquest punt que la breu citació reproduïda per Alart cal interpretar-la com «cobretaula o catifa amb els ornaments». Pensem, però, que estem en condicions de proporcionar-ne una versió més precisa, atès que, malgrat que desconeixem el valor del codi 154, creiem que hem localitzat la font d'aquesta atestació en una obra publicada el 1999 per l'Institut d'Estudis Catalans. Es tracta del quart volum de la col·lecció «Catalunya Carolíngia», titulat *Els comtats d'Osona i Manresa* i editat a cura de Ramon Ordeig i Mata. En el document 612, de 12 de març de 948, corresponent al testament de Guadamir, bisbe de Vic, s'hi llegeix: «Et ipso tapide quod ille abbas mihi dedit apud ipsos ornengos et mapa I remaneat ad Teuderredo». L'original d'aquest testament es conserva a l'Arxiu Capitular de Vic (cal. 9, episc. I, núm. 50; abans cal. 6, núm. 634) i l'any 1821 va ser editat per Jaume Ripoll Vilamajor amb el títol de

Testamentum ab Ausonensi archidiacono Wadamiro conditum anno DCCCCXLVIII, que suposem que és la font a què va tenir accés l'arxiver rossellonès.

Gràcies a haver localitzat l'origen de l'anotació d'Alart, hem pogut descobrir-ne la procedència geogràfica (Vic, Osona) i la tipologia textual (el testament d'un personatge religiós) i també ens ha estat possible ampliar-ne el context i entendre'l més bé: el testador, el bisbe Guadamir, deixa a Teudered el «tapide» que li va donar l'abat, juntament amb els «ornengos» i un «mapa». Trias (2012: 266, 257) informa de l'ús de dos d'aquests mots entre el lèxic vinculat al parament de l'altar: «tapito», com a «teixit normalment luxós que cobreix l'altar», i «mapa», com a «estovalles que cobrien l'altar».¹⁴ No hi hem trobat referències, en canvi, al terme «ornengos», que pensem que sí que deu equivaldre a *ornament*, però possiblement en un sentit específic com el que reporta el *DIEC* (s. v.): «adorns de l'altar de lli o de seda» (o, molt menys probablement, com el que consta en el *DCVB* (s. v.): «vestidures sagrades que porten els sacerdots quan celebren»).

4.2. OROBI

 <p>orobi 1416. VIII. libr. de gra de orobi chez un apothicaire. R. 131.</p>	<p>orobi 1416·VIII·libr. de gra de orobi (chez un apothicaire ·R· 131·</p>
---	--

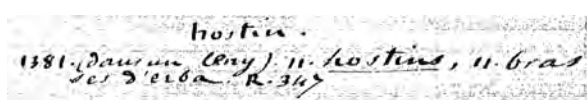
Novament trobem una fitxa amb una documentació única, de 1416 (en aquest cas la data precedeix la citació), «VIII·libr. de gra de orobi», amb la referència R· 131, que envia al *Cartulari manuscrit*, i amb l'aclariment «chez un apothicaire». També en aquest cas es tracta d'una entrada absent tant del *DCVB* com del *DECat*. Podem arribar a deduir-ne el significat aproximat a partir de tres elements: el context, que fa pensar en una planta que produeix «gra»; l'aclariment d'Alart, que ens situa a ca l'apotecari i porta a la idea, doncs, d'una planta amb propietats curatives, i l'arrel de la paraula, que retrobem en el neologisme *orobita*, de l'àmbit de la mineralogia, que remet a una concreció calcària esferoïdal i s'ha pres del grec $\rho\sigma\theta\tau\eta\varsigma$, literalment 'gros com un gra de veça' (*DCVB*, s. v.). Possiblement «orobi» és, doncs, un hel·lenisme —encara que sigui passat pel llatí— que designa una planta lleguminosa emprada amb finalitats medicinals.

14. Entre les denominacions de peces de roba que recull aquesta autora hi ha un tipus de llençol anomenat *badalengo* i una mena de cobrellit esmentat com a *guadengo* (Trias, 2012: 71, 86). Ambdós termes consten en el *DECat* (s. v. *vànova*), lematitzats com a *badalenc* (IX, 43 b, 24) i *guadenc* (IX, 43 b, 17), respectivament, ço que reforça la lematització que nosaltres hem fet d'*ornengo* com a *ornenc*. Coromines suggereix que aquesta terminació pot resultar d'una derivació amb el sufix germànic -ING (o d'una adaptació feta sobre una altra terminació per atracció d'aquest sufix), especialment atès el camp semàntic afectat: «majorment si tenim present el gran paper de les dones germàniques en la filatura i sastreria dels legionaris del Limes renà, que tingué tantse conseqüències en la germanització dels noms de colors, de filaneria i de teles del llatí vulgar i del romànic» (*DECat*, IX, 42 a, 17-21).

Un altre aplec de materials lexicogràfics que fins fa poc havia romàs inèdit i que actualment es troba en curs d'edició electrònica a l'Institut d'Estudis Catalans, el *Vocabulari de la llengua catalana medieval* del militar i erudit barceloní Lluís Faraudo de Saint-Germain (1867-1957), aporta una altra atestació del terme, sota la variant *arobi*, que identifica amb la planta de nom científic *orobus tuberosus* (L.): «Item un saquet d'arobi que pesa .ij. onçes». En aquest cas, la documentació és de 1373 i prové d'una altra àrea, atès que s'ha extret de l'*Inventari d'una especieria* de Cervera (la Segarra).

Finalment, en la segona edició ampliada del tractat mèdic titulat *Arte de recetar y formulario práctico conformes á las lecciones públicas dadas en el Nacional Colegio de Medicina y Cirujía de Barcelona*, del doctor Joan Baptista Foix i Gual, publicada a Barcelona el 1843, hem trobat un «Índice castellano, catalan y latino sistemático y oficial de los nombres de varias substancias medicinales particularmente vegetales, para mejor inteligencia de esta obra y de la *Materia médica externa* del Doctor Juanich»,¹⁵ en el qual el sintagma llatí «orobi semen» (on *orobi* és el genitiu d'*orobus*: 'gra o llavor de [orobus]') es relaciona amb la planta lleguminosa de nom comú *erb* (en castellà «yero ú alcarceña») i de nom científic *ervum ervilia* (L.) (Foix 1843: 208). Tot i que en la taxonomia botànica els noms científics *orobus tuberosus* (L.) i *ervum ervilia* (L.) designen dues plantes diferents, l'aparença d'ambdues és molt similar. I el *DECat* (III, 419 b, 3-7), en l'entrada *erb* (< ll. ERVUM) exposa que «al ll. *ervum* corresponia el gr. ὀροβοῦς id., forma que revestí en aquesta llengua el mateix ètimon indoeuropeu». No és descartable, doncs, que *orobi* fos una denominació, emprada en l'àmbit de la farmacologia, per a designar la mateixa planta que, fora d'aquest camp específic, es coneix amb el nom d'*erb* —o, en tot cas, una de molt semblant.

4.3. OSTÍ

	<p>hostin. 1381· (dans un leny)· II· <u>hostins</u>, II· brasses d'erba· R· 347</p>
---	---

Aquest tercer exemple de cèdula d'Alart aporta altra vegada un lema nou respecte del *DCVB* i el *DECat*.¹⁶ Conté una única documentació, datada el 1381 i extreta del *Cartulari* (R· 347): «II· hostins, II brasses d'erba». Alart aclareix que els objectes esmentats en la citació són «dans un leny», que és un tipus d'embarcació de remes que era emprada durant l'Edat Mitjana. Ens trobem, doncs, davant d'un terme d'especialitat de l'àmbit marí-

15. Es refereix al *Tratado elementar de materia médica externa*, obra del doctor Francesc Juanich i March (Barcelona: Joaquín Verdager, 1836).

16. Per ser exactes, hem de dir que en el *DCVB* s'hi llegeix «HOSTI *m. ant.*: V. OSTÍ», però el terme *ostí* no disposa d'entrada en el diccionari. En el *DECat* (VI, 138 b, 53-54), en l'entrada *osta*, es fa menció del mot italià «*ostino* (*ostino* a Saona, segons Noberasco)», sense cap esment, però, a l'existència d'un paral·lel en català.

tim, com ho és també *braça*, que l'acompanya.¹⁷ *Ostí* sembla un nom derivat obtingut d'aplicar el sufix diminutiu procedent de -INU sobre l'arrel del substantiu *osta*, per al qual es recullen tres significats en el Termcat, a partir de l'obra de Jordi Salvador *Paraules de mar* (2007): «cadascun dels caps que hom encapella al pic d'una aurica, amb l'objectiu de subjectar-lo en les brandades», «cap que serveix per a subjectar la pena de l'antena d'una vela llatina durant les empopades» i «cap o cable que evita que un puntal de càrrega es desplaci lateralment».

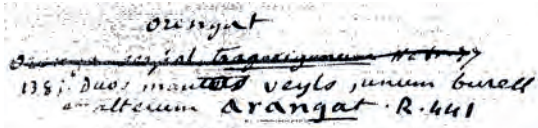
També en aquesta ocasió, Farauto de Saint-Germain havia recollit el terme, en dues fonts: «Item, suos hostins», en un document editat per Antoni de Capmany,¹⁸ i «ii hostins», que acompanya de la referència «*Inventari del lleny "St. Anthoni" Argelès, 1391*». Malgrat que la datació atribuïda en el *Vocabulari* (1391) no concorda, per deu anys de diferència, amb la de l'*Inventari* (1381), pensem que ambdues citacions remetent al mateix document. La raó d'aquesta sospita és que hem localitzat la font d'Alart en una edició de 2011 de *La nòtula del notari Bernat Frigola de Cotlliure (1380-1381)*, a cura de Rubén Molina i Campoy / Aymat Catafau Castellet. Gràcies a aquest fet, hem pogut observar la coincidència en el lloc i en el nom del lleny: així, el document 129 d'aquesta obra (p. 229-230), que és del 16 de novembre de 1381, està localitzat a Argelers (el Rosselló) i porta com a encapçalament «Jaume Valentí, de Cotlliure, ven a Bernat Casador, de la cuitat de València, un lleny anomenat *Sant Antoni* pel preu de setanta lliures. Tot seguit s'inclou l'inventari de l'aparell del lleny». Aquesta edició, que reproduïx el contingut del foli 77 del document 1B139 dels *Archives Départementales des Pyrénées-Orientales*, ens ha permès, doncs, ampliar les dades d'Alart pel que fa a localització i tipologia textual, i també disposar d'un context més ampli: «Infrascriptum inventarium est de exerciis et aparatibus dicti lembi, quos dictus Jacobus debet dari et restitui dicto Bernardo Casadorii. [...] Item trosa fornida ab dos anquilles d'erba, entena, II mantins, II hostins, II brassos d'erba, II strayls, V ànchores separades, V rests, I de mola e los altres aytals con se són, I^a palomera, una gomera de cànem. [...]».¹⁹

17. «cap o corda doble o senzill que, ferm en cada penol d'una verga o passant per un bocell fixat allà, i dirigit pels punts convenients, serveix per bracejar la dita verga» (*DCVB*, s. v.).

18. Les dades que en dona són aquestes: «Armament de la coca "Sent Climent" Col·lecció diplomàtica CCLXXX, v.i». Hem localitzat el document a: CAPMANY, Antoni de (1779): *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, tom II. Madrid: Antonio de Sancha, p. 408-414. És de 1331.

19. Notem la discrepància respecte de la transcripció d'Alart, que és *brasses*.

4.4. ARANJAT

	<p>orengat orenga serpol tragoriga num Nebr 77 1385·Duos mantos veyls, unum burell et alterum arangat·R·441</p>
---	---

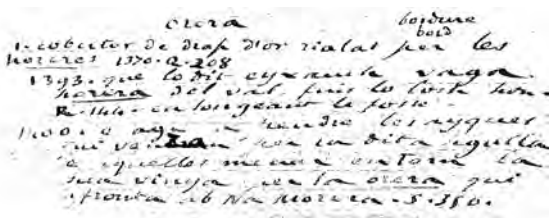
En aquesta cèdula —que també conté una citació ratllada procedent del Nebrija / Busa—²⁰ es recull una documentació de 1385, extreta del *Cartulari manuscrit* (R·441): «Duos mantos veyls, unum burell et alterum arangat». S’hi descriuen, doncs, dos mantells vells: l’un es caracteritza amb l’adjectiu «burell», que significa «de color fosc, com de cendra; intermedi entre negre i blanc» (*DCVB*, s. v.), mentre que l’altre es descriu com a «arangat», que ha de correspondre a un altre color. Seguint el model dels adjectius *morat* ‘de color de móra’ i *rosat* ‘de color de rosa’, «arangat» deu ser una variant gràfica per *aranjat* (recordem l’absència de consonants palatals en llatí i les dificultats per concedir-los una representació gràfica en les llengües romàniques), adjectiu que es devia formar per sufixació sobre *aranja*, nom d’un tipus de taronja, i que ha de significar ‘de color d’aranja’.

L’adjectiu *aranjat*, obtingut gràcies a aquesta documentació recollida per Alart, no apareix pròpiament en els dos grans diccionaris històrics de la llengua catalana. En el *DCVB*, tot i que hi ha l’entrada *aranjat*, no correspon a aquest adjectiu, sinó a un substantiu que significa ‘confitura d’aranja’, de factura paral·lela a la de *codonyat* ‘confitura de codony’ i a la de *figat* ‘confitura de figa’. També és aquest substantiu el que recull el *DECat* (V, 880 b, 16-17).²¹

20. La citació suprimida, que hem pogut reconstruir amb l’ajuda de la font, deia: «orenga serpol tragoriganum». Explica, doncs, que l’encapçalament de la cèdula fos *orengat* i que aquesta es trobés ordenada a la lletra O.

21. En el *DECat* (I, 354 b, 41) trobem el terme *aranjat* amb una remissió a l’entrada *taronja*, en la qual, però, és absent: en realitat és s. v. *naronja* on apareix esmentat.

4.5. ORERA

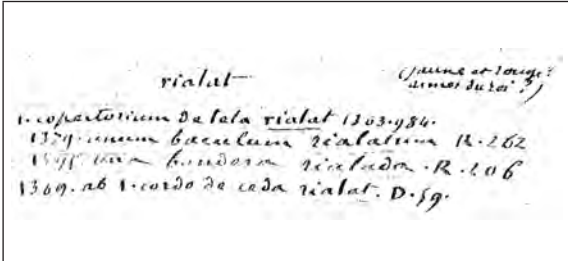
 <p> <i>orera</i> <i>bordure</i> I-cobertor de drap d'or rialat per les horeres 1370·Q·208 1393·que lo dit eyxauch vaga horera del val fins lo loch hon R·144·en longeant le fossé 1400·e aga a pendre les aygues qui venran per la dita agulla e aquelles menar entorn la sua vinya per la <u>orera</u> qui afronta ab Na Morera·S·350. </p>	<p> orera bordure bord I-cobertor de drap d'or rialat per les horeres 1370·Q·208 1393·que lo dit eyxauch vaga horera del val, fins lo loch hon R·144·en longeant le fossé 1400·e aga a pendre les aygues qui venran per la dita agulla e aquelles menar entorn la sua vinya per la <u>orera</u> qui afronta ab Na Morera·S·350. </p>
--	--

La cèdula dedicada al mot *orera*, que Alart tradueix per «bordure, bord», conté tres documentacions, dels anys 1370, 1393 i 1400, extretes de diferents volums del *Cartulari manuscrit* (Q·208, R·144, S·350): «I-cobertor de drap d'or rialat per les horeres», «que lo dit eyxauch vaga horera del val, fins lo loch hon», que porta la glossa «en longeant le fossé» i «e aga a pendre les aygues qui venran per la dita agulla e aquelles menar entorn la sua vinya per la orera qui afronta ab Na Morera».

Orera, terme que no es recull en el *DCVB*, però sí en el *DECat* (s. v. *vora*), és un derivat de *ora* —com *ribera* ho és de *riba*—, mot que prové del llatí *ORA* i en manté el significat de 'part extrema d'una superfície, límit'. És la variant arcaica de *vora* (d'on derivarà *vorera*), forma creada per addició d'una *v* antihiàtica en contextos com *la ora* (Coromines 1941: 147), possiblement afavorida per la conveniència d'evitar l'homofonia amb *hora* (*DCVB*, s. v. *vora*). El *DECat* (IX, 395 b, 28-30), malgrat que no proporciona cap exemple del mot *orera* en context, n'esmenta l'ús, l'any 1458, en el *Llibre del Mostassaf de Castelló de la Plana*. L'*Inventari*, doncs, aporta tres documentacions, que són més antigues —la primera datada el 1370, quasi un segle abans— i que donen testimoni de l'ús d'*orera* en una altra àrea geogràfica.²²

A banda de l'interès del terme lematitzat en aquesta fitxa, els contextos dels exemples copiats per Alart contenen també paraules en què convé deturar-se. Així, la primera documentació descriu un cobertor de teixit de fil d'or, del qual es diu que està «rialat per les horeres». L'adjectiu *rialat* no consta en el *DCVB*. En el *DECat* (VII, 215 a, 12-16), sí, però només se'n reproduïx, de manera parcial, la informació que Alart li dedica en la cèdula corresponent:

22. Sembla que *orera* no ha desaparegut del tot del nostre domini lingüístic. En un llibre publicat a l'Aragó catalanòfon el 2010, s'hi llegeix: «els xiquets del Mesquí —quina mala sort— encara no han sentit dir mai als seus mestres que la llengua que parlen és tan bonica com totes les flors que han crescut enguany per les oreres dels camins» (Bosque 2010: 180).

 <p>rialat</p> <p>(jaune et rouge? armes du roi?)</p> <p>1. copertorium de tela rialat 1303-984. 1379. unum baculum rialatum R. 262 1395. una bandera rialada R. 206 1369. ab 1. cordo de cada rialat. D. 59.</p>	<p>rialat (jaune et rouge? armes du roi?)</p> <p>1. copertorium de tela rialat 1363-984. 1379. unum baculum rialatum R. 262 1395. una bandera rialada R. 206 1369. ab 1. cordo de cada rialat. D. 59.</p>
--	---

Gràcies a les anotacions al marge fetes per Alart, «jaune et rouge? armes du roi?», es pot deduir que *rialat* deriva de *rial*, variant rossellonesa de l'adjectiu *reial* 'pertanyent o relatiu al rei', el qual ve del llatí *REGĀLE* i coneix les formes *reial*, *real*, *ral* i *rial*, aquesta darrera profusament documentada per Alart en el *Cartulari manuscrit* en contextos com «procurador rial», «letras papals ho rials» i «senyal rial». *Rialat*, que deu significar 'adornat amb l'ensinya reial', seria una variant de l'adjectiu *reialat* que recull el *DCVB* (s. v.), per al qual Alcover / Moll proposen, amb dubtes, el significat «adornat d'escuts reials?», a partir d'una única documentació de 1394: «vestit de dalmàtica reyalada». I gosaríem dir que *realat* n'és una altra variant formal, amb el mateix significat, malgrat la interpretació que li atribueixen els autors del *DCVB* (s. v.): «Realat, -ada *adj.* ant. Adornat d'arrels. *Un matalaf realat e una cósera*, doc. a. 1376 (Miret Templers 560). *Un pali, stola et II dalmàtiques realades*, doc. a. 1376 (ibídem 559).»

Al seu torn, la segona documentació de la cèdula *orera*, «que lo dit eyxauch vaga horera del val, fins lo loch hon», conté el terme *eixauc*, que designa un canal per on es pren l'aigua d'un riu o d'un altre conducte per a regar, i que és un postverbal d'*eixaugar*, verb que ha de venir d'una forma prefixada llatina *EXAQUARE amb el significat de 'treure de l'aigua' i de 'fer sortir l'aigua'. El *DCVB* conté l'entrada *eixauc*, mot per al qual dona una primera atestació, de 1417, extreta de les *Ordinacions del Hospital General de la Santa Creu de Barcelona*. El *DECat* (III, 249 a, 24-49), en aquesta ocasió, remet justament a l'*InvLC* en la documentació del terme. Efectivament, Alart havia elaborat dues cèdules amb exemples d'ús d'aquest mot, una amb l'encapçalament *exauch*, per al significat de 'canal', i una altra encapçalada per «exauch (de les mercaderies)», per al sentit específic que pren aquest substantiu en l'àmbit comercial.²³ Ambdues contenen diverses documentacions, que situen la primera atestació el 1326, en el sentit de 'canal' que ara ens ocupa, i el 1310, en el sentit mercantil.

23. «Eixauc m. Allò que se cedeix per res o a preu baix, que es posa de premi, a qui fa que hom pugui mantenir o atènyer un bon preu en certes vendes o subhastes» (*DIEC*, s. v.).

5. CONCLUSIONS I PERSPECTIVES D'ESTUDI

Aquest petit tast a partir d'unes quantes cèdules de l'*Essai de dictionnaire historique de la langue catalane* o *Inventari de la llengua catalana* mostra les possibilitats immenses que ofereix aquesta obra incompleta i inèdita de Julià-Bernat Alart com a font d'informacions sobre la llengua catalana antiga. Malgrat la migradesa de la mostra considerada, hem trobat en l'*Inventari Alart* mots sense entrada ni en el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover / Moll ni en el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Coromines. És el cas de: *ornenc* 'ornament [de l'altar]', documentat el 948 en el testament del bisbe de Vic (Osona); *orobi* 'planta lleguminosa emprada amb finalitats curatives', identificable amb l'erb o molt semblant a aquest, terme datat el 1416, que Faraudo també va recollir en el seu *Vocabulari de la llengua catalana medieval*, però sota la variant «arobi»; *ostí* 'osta petita', terme tècnic del llenguatge nàutic que Alart extreu de l'inventari d'un lleny venut a Argelers (el Rosselló) el 1381; *aranjat* 'de color d'aranja', atestat el 1385, que cal diferenciar del substantiu *aranjat* 'confitura d'aranja'.

En altres ocasions, tot i que el terme es recull en el *DCVB* o en el *DECat*, la cèdula d'Alart aporta informacions rellevants. Per exemple, *orera* 'vora' és absent en el *DCVB* i present en el *DECat*, que informa que apareix en un document castellonenc de 1458, tot i que no en reproduïx el context: Alart en proporciona tres citacions, totes anteriors —la més reculada de 1370— i dona testimoni de l'ús del terme en una altra zona prou distant del domini lingüístic, la Catalunya del Nord. D'altra banda, les paraules recollides com a context en les cèdules lexicogràfiques de l'arxiver rossellonès poden obrir també vies interessants: ho hem mostrat amb un adjectiu com *rialat* 'adornat amb l'ensinya reial', format per derivació sobre la variant rossellonesa *rial* de l'adjectiu *reial*, que ha d'equivaldre a *reialat* i a *realat*, presents en el *DCVB*, i ho hem vist també amb un substantiu com *tapit* 'catifa; cobretaula; estovalles d'altar', per al qual Alart endarrerix molt la primera atestació (*DCVB*, 1249; *DECat*, 1011; *Inventari Alart*, 845).

Així doncs, vista la riquesa dels materials, no és arriscat d'afirmar que les nombrosíssimes documentacions que s'apleguen en el cedulari de Julià-Bernat Alart, que abracen des dels orígens de la llengua fins a ben entrada l'Edat Moderna, poden ser la base de diverses recerques futures en l'àmbit de la gramàtica històrica, i no tan sols de caire lexicosemàntic, sinó també foneticofonològic i morfosintàctic. Per poder treure'n profit de manera sistemàtica, però, caldrà fer-ne una edició completa i ordenada, seguint criteris lexicogràfics actuals, que doni a la comunitat científica accés al cabal riquíssim d'informacions contingut en l'*Inventari Alart* i que en remarqui les incorporacions respecte dels dos grans diccionaris de la llengua històrica i dialectal de què disposa fins ara el català: el *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover / Moll, i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Coromines. Aquesta edició, que demana una feina ingent de transcripció i d'identificació de fonts, hauria de preveure també el buidatge lèxic de totes les documentacions contingudes a l'*Essai*, perquè els contextos que acompanyen el terme lematitzat poden proporcionar informacions rellevants sobre altres mots, a voltes no incloses en la cèdula corresponent.

D'altra banda, els materials recopilats per Alart obren la possibilitat d'arrencar recerques toponímiques sobre la Catalunya del Nord (Rasico 2002), si es té en compte la gran quantitat de lemes que corresponen a topònims i les nombroses documentacions en què aquests apareixen. L'*Inventari* també permetria indexar els antropònims que ocorren freqüentment en les documentacions i elaborar una llista dels noms propis més comuns al Rosselló durant l'Edat Mitjana. I, des d'una perspectiva més propera als estudis històrics, facilitaria l'obtenció d'un *index rerum* amb els noms dels objectes de la vida quotidiana d'aquesta mateixa època (Melchor / Casals 2003).

Així, doncs, l'*Essai de dictionnaire historique de la langue catalane* o *Inventari de la llengua catalana* ens pot aportar molt. Cal que hi pòuem, però, amb el mateix coratge, passió i laboriositat amb què Julià-Bernat Alart va impregnar la seva vida i la seva obra.

BIBLIOGRAFIA

- ALART, Julià-Bernat (inèdit): *Essai de dictionnaire historique de la langue catalane*. [Manuscrit 116 de la *Médiathèque* de Perpinyà]. 14 vol.
- ALCOVER, Antoni M. (1915): *Pertret per una bibliografia filològica de la llengua catalana del temps més antic fins a 31 de desembre de 1914*. [Publicat com a apèndix en el tom VIII del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (1915)]. Ciutat de Mallorca: Estampa de N'Amengual i Muntaner.
- ALCOVER, Antoni M. / MOLL, Francesc de B. (1926-1968): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Moll. També consultable a <http://dcvb.iecat.net/> [=DCVB].
- BOSQUE PEÑARROYA, Tomàs (2010): *Melodia provençal. Poesia, música i prosa*. Alcanyís / Torredarques: Iniciativa Cultural de la Franja [Associació Cultural del Matarranya, Institut d'Estudis del Baix Cinca, Centre d'Estudis Ribagorçans]. (Quaderns del Cingle, 7).
- CAPMANY, Antoni de (1779): *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, tom II. Madrid: Antonio de Sancha.
- CASALS, Daniel / MASSANELL, Mar (2002): «El *Essai de dictionnaire historique de la langue catalane* como precedente de dos obras lexicográficas catalanas: el DCVB de Alcover y Moll y el *DECLC* de Coromines», dins CAMPOS, Mar / PÉREZ, José Ignacio (ed.): *De historia de la lexicografía*. La Coruña: Toxosoutos, p. 51-66.
- CASALS, Daniel / MASSANELL, Mar (2003): «Aprofitament de l'*Essai de dictionnaire historique de la langue catalane*, de Julià-Bernat Alart, en el *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover i Moll», dins GUISCAFRÈ, Jaume / PICORNELL, Antoni (ed.): *Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 239-260.
- CATAFAU, Aymat / ESCUDERO, Jean-Paul (2002): «Julià Bernat Alart (1824-1880), un català de França: de la història del Rosselló i Cerdanya a la filologia catalana», *Revue d'Études Catalanes*, 5, p. 15-25.

- COLÓN, Germà / SOBERANAS, Amadeu (1986): *Panorama de la lexicografia catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- COROMINES, Joan (1941): «Nuevas etimologías españolas». *Anales del Instituto de Lingüística [Universidad Nacional de Cuyo]*, vol. I, p. 119-153.
- COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial. 10 vol. [=DECat].
- FARAUDO DE SAINT-GERMAIN, Lluís (en curs d'edició electrònica): *Vocabulari de la llengua catalana medieval*. [Accessible a <<http://www.iec.cat/faraudo/>>. Data de consulta: desembre de 2015.]
- FABRE DE LLARO, Lleó (1880): «Discours de M. Fabre de Llaro, aux obsèques de M. Alart», *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, vol. XXIV, p. 377-382.
- FOIX I GUAL, Joan Baptista (1843² [1835]): *Arte de recetar y formulario práctico conformes á las lecciones públicas dadas en el Nacional Colegio de Medicina y Cirujía de Barcelona*. Barcelona: Benito Espona.
- GALLART, Josep (2006): «Els erudits rossellonesos del segle XIX i Jacint Verdaguer. Codis disponibles: estudis, gramàtiques i diccionaris», *Anuari Verdaguer*, 14, p. 291-309.
- GULSOY, Joseph (1979): «L'obra filològica de Julià Bernat Alart», dins *Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a Aramon i Serra en el seu setantè aniversari* [= *Estudis universitaris catalans*. Vol. XXIII]. Barcelona: Curial, p. 243-253.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007² [1995]): *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Ed. 62 / Enciclopèdia Catalana [=DIEC].
- MASSANELL, Mar (2002): «El mot valencià i nord-occidental *picaport*: aportació a la divisió català oriental / català occidental», dins CASANOVA, Emili / MARTÍ, Joaquim / SARAGOSSÀ, Abelard (ed.): *Estudis del valencià d'ara*. València: Denes, p. 375-402.
- MELCHOR, Vicent de / CASALS, Daniel (2003): «InvAlart: presentació del projecte d'edició de l'*Essai de Dictionnaire Historique de la Langue Catalane* o *Inventari Alart*», dins *Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. III. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 173-188.
- MOLINA I CAMPOY, Rubén / CATAFAU CASTELLET, Aymat (ed.) (2011): *La nòtula del notari Bernat Frigola de Cotlliure 1380-1381*. Barcelona: Fundació Noguera; Pagès.
- NEBRIJA, Elio Antonio de / BUSA, Gabriel (1507): *Diccionario latín-catalán y catalán-latín*. Barcelona: Carles Amorós. [Facsimil: Barcelona: Puvill, 1987.]
- NICOLAU D'OLWER, Lluís (ed.) (1932): *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*. Barcelona: IEC (Biblioteca Filològica de l'IEC, XIV). 2 vol.
- ORDEIG I MATA, Ramon (ed.) (1999): *Els comtats d'Osona i Manresa*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (Catalunya Carolíngia, IV.)
- RAYNOUARD, François (1838-1844): *Lexique roman ou Dictionnaire de la langue des troubadours, comparée avec les autres langues de l'Europe latine*. Paris: Silvestre. 6 vol.
- RASICO, Philip D. (2002): «Julià Bernat Alart i la toponímia de la Catalunya Nord», dins CASANOVA, Emili / ROSSELLÓ, Vicenç M. (ed.): *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. València: Denes / Universitat de València, p. 375-386.

- RICO, Albert / SOLÀ, Joan (1995): *Gramàtica i lexicografia catalanes. Síntesi històrica*. València: Universitat de València.
- SALVADOR, Jordi (2007): *Paraules de mar. Recull terminològic de navegació tradicional*. [Palamós]: La Mar d'Amics. [També disponible en línia a: <http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/120/>.]
- TRIAS FERRI, Laura (2012): *La terminologia tèxtil a la documentació llatina de la Catalunya altomedieval*. [Tesi doctoral accessible a través del servei TDX i del dipòsit digital de la Universitat de Barcelona.]
- VIDAL, Pere (1896): «Notice sur la vie et les travaux de Julien-Bernard Alart, ancien Archiviste des Pyrénées-Orientales», *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, vol. XXXVII, p. 87-202.
- VIDAL, Pere (1911): «Contribution au Dictionari de la llengua catalana», *Ruscino. Revue d'histoire et d'archéologie du Roussillon et des autres pays catalans*, núm. I, p. 142-150, 298-306, 613-622.

RESUM

En aquest article es fa una aproximació a la vida i a l'obra de Julià-Bernat Alart, arxiver, historiador i filòleg rossellonès, que va ser un dels intel·lectuals més rellevants del segle XIX a la Catalunya del Nord i que és autor d'una vasta producció científica, una part important de la qual resta inèdita. Entre l'obra no publicada, destaca l'*Essai de dictionnaire historique de la langue catalane* o *Inventari de la llengua catalana*, un recull de milers de cèdules lexicogràfiques manuscrites, cadascuna dedicada a una paraula catalana per a la qual es recullen documentacions, la major part medievals, datades i referenciades. A partir de l'estudi d'una breu selecció de les fitxes de l'*Inventari*, es mostra que aquesta obra aporta informació lingüística rellevant que és absent dels dos grans diccionaris històrics de referència per al català, el *DCVB* i el *DECat*, siguin nous lemes, primeres documentacions o noves localitzacions geogràfiques.

MOTS CLAU: *Inventari de la llengua catalana*, Julià-Bernat Alart, lexicografia catalana, rossellonès, Catalunya del Nord.

ABSTRACT

Julià-Bernat Alart and the *Inventari de la llengua catalana*: a long overdue study

This article is an approach to the life and work of Julià-Bernat Alart, an archivist, historian and philologist from Roussillon, who was one of the most important intellec-

tuals of the nineteenth century in northern Catalonia, and author of a vast output, a large part of which remains unpublished. Among the unpublished work we should mention the *Essai de dictionnaire historique de la langue catalane* or *Inventari de la llengua catalana*, a collection of thousands of handwritten lexicographical records, each one dealing with a Catalan word along with references to documentation in which it was found—mostly medieval—and the corresponding dates. Inspection of a small selection of the entries in the *Inventari* reveals important linguistic information that is missing from the two great historical reference works for Catalan, the *DCVB* and the *DECat*, either in the form of new lemmas, first uses or new geographical locations.

KEY WORDS: *Inventari de la llengua catalana*, Julià-Bernat Alart, Catalan lexicography, the Catalan of Roussillon (Rossellonese), Northern Catalonia.